

Ото буде весело! Оце так гра! Вони ще ніколи не знали такого! Галасливі діти стрімголов гасають туди-сюди по зелених галявинах, то візьмуться за руки, то, розставивши їх, кружляють, то вилазять на дерева і сміються, аж заливаються. В небі літають ракети, по вулицях мчать жуки-автомобілі, а діти захопилися грою. Така втіха, така радість, стільки вереску, така штовханина!

Мишка вбігла в дім, замурзана й спітніла. Як на свої сім років, вона була горласта, міцна [310] й дуже рішуча. Її мати, пані Морріс, не встигла й бровою повести, як донечка вже витягала шухляди, торохтіла каструлями та різним начинням і висипала все це у великий мішок.

– Ой лишенько, Мишенятко, що це діється?

– Дуже цікава гра! – відсапуючись, відповіла розпашіла Мишка.

– Посидь хвилинку, перепочинь, – сказала мати.

– Ні, я не втомилася. Мамусю, можна я візьму оці речі?

– Тільки дивись не продіряв каструльок! — мовила пані Морріс.

– Спасибі, спасибі! – закричала Мишка і майнула з місця, мов ракета.

– А як називається ваша гра? – крикнула їй мати навздогін.

– Вторгнення! – на бігу кинула Мишка. Двері грюкнули.

З усіх подвір'їв діти зносили ножі, виделки, а то й коцюбу, коліно старого бляшаного димаря чи консервний ніж.

Цікаво, що метушилися й штовхалися лише малі діти. Старші, від десяти років, дивилися на все це з погордою і зневажливо йшли гуляти кудись далі чи поважно грали в піжмурки.

Тим часом батьки роз'їжджали в блискучих хромованих автомобілях. До будинків заходили майстри – полагодити вакуумний ліфт, настроїти миготливий телевізор чи вередливий про-дуктопровід. Дорослі поглядали на клопітливу дітлашню, заздрили невичерпній сназі веселих малюків, поблажливо всміхалися їхнім забавам: вони й самі, либонь, залюбки з ними погрались би.

– Оце, і це, й це, – командувала Мишка, й діти викладали перед нею різноманітні ложки, [311] штопори, ключі. – Це давай сюди, а це – туди. Та не туди! Ось сюди, дурненький! Правильно. А тепер не заважай, я припасую оцю штуківину, — вона прикусила губу, заклопотано набурмосила чоло. – Отак. Ясно?

– Ага-а! – хором закричали діти. Підбіг дванадцятирічний Джозеф Коннорс.

– Іди собі! – сказала Мишка руба.

– Я хочу з вами гратися, – попросив Джозеф.

– Не можна! – рішуче відмовила вона.

– Чому?

– Ти сміятимешся з нас.

– Слово честі, не буду.

– Ні. Знаємо ми тебе. Іди геть, а то наб'ємо.

Підкотив на автоматичних роликових ковзанах ще один дванадцятирічний хлопець.

– Гей, Джо! Ходімо! Хай ця дрібнота бавиться!

Але Джозефові, певне, дуже не хотілося йти.

– А я хочу з вами, – жалібно проказав він.

– Ти старий, – рішуче мовила Мишка.

– Не такий я вже й старий, – слушно заперечив Джо.

– Ти лише сміятимешся і зіпсуєш вторгнення.

Хлопець на автоматичних роликах зневажливо пирхнув.

– Ходімо, Джо! Ну їх з їхніми витівками! Вигадають щось дурне – та й утішаються!

Джозеф повільно відійшов. І поки завернув за ріг, весь час оглядався.

А Мишка знову клопоталася. За допомогою свого різноманітного начиння вона майструвала якийсь апарат. Потім дала одній маленькій дівчинці зошита й олівця, і та під її диктування [312] почала старанно дряпати якісь карлючки. Припікало сонце, голоси дітей то здіймалися високо, то затихали.

А довкруг гуло місто. Обабіч вулиць мирно зеленіли дерева. Лише вітер порушував тишу і спокій, метався по місту, по ланах, по всій країні. В тисячі інших міст були такі самі дерева, такі самі діти, такі самі вулиці, скрізь ділові люди сиділи по своїх кабінетах, щось говорили в диктофони чи стежили за екранами телевізорів. Ракети срібними голками

прошивали синє небо. Повсюдно відчувалося спокійне задоволення і певність, люди звикли до миру й не сумнівались: їм більше не загрожує ніяка небезпека. На всій Землі люди жили в мирі і злагоді. Всі народи мали однакову кількість потужної зброї. Давно вже досягнуто ідеальної рівноваги сил. Людство більше не знало ні зрадників, ні нещасливих, ні ображених; тому й світ був певен свого майбуття. І тепер половина земної кулі купалася в сонячному промінні, а на осонні дрімали зелені дерева.

Мишчина мати визирнула з вікна на другому поверсі.

Діти. Вона дивилася на них, хитала головою. Нехай награвються, добре повечеряють, солодко заснуть, а в понеділок – до школи. Аби здоровенькі були. Пані Морріс прислухалася.

Біля трояндового куща Мишка до когось заклопотано говорила... але там нікого не було.

Дивний народ ці діти. А та дівчинка, як її звати? А, так, Енна. Вона щось дряпає у записнику. Мишка щось запитує в трояндового куща, а потім диктує відповідь Енні.

– Трикутник, – каже Мишка.

– А що це таке – три... кутник? – затнув-гайсь, перепитує Енна. [313]

– At, байдуже, – відповідає Мишка.

– А як воно пишеться? — запитує Енна.

– Те... ер... и... – диктує Мишка, але їй бракує терпіння. – Та пиши як хочеш! – і диктує далі: — Поперечина.

- Я їде не дописала три... кутник, - пояснює Енна.

- Ну то поквася! - нетерпляче кричить Мишка.

З вікна висунулася мати.

- ...кут-ник, - допомагає вона розгубленій дівчинці.

- Ой, спасибі, пані Морріс, - каже Енна.

- Оце добре,-- сміється та й знову порається: треба прибрати передпокій електромагнітною щіткою.

А в спекотному повітрі бринять дитячі голоси.

- Поперечина, - каже Енна. Тиша.

- Чотири - дев'ять - сім - а - бе - во, - поважно диктує звіддалік Мишка. - Потім виделка, мотузка і шістьох... шести... шестикутник!

За обідом Мишка винила нахильці склянку молока й побігла до дверей. Пані Морріс ляснула долонею по столу.

- Ану сідай, - звеліла вона дочці. - Зараз буде суп.

Вона натисла на червону кнопку автомата-куховарки, і за десять секунд у гумовому одержувачі щось притлумлено грюкнуло. Пані Морріс відчинила дверцята одержувача, вийняла бляшанку з двома алюмінієвими ручками, миттю розпечатала її, насипала в чашку гарячого супу.

А Мишка совалася на стільці. [314]

- Швидше, мамцю! Тут ідеться про життя чи смерть, а ти...

- У твоєму віці я була така сама. Завжди йшлося про життя чи смерть. Я знаю.

Мишка похапцем ковтала суп.

- Не поспішай, - сказала мати.

- Не можу, - відповіла Мишка, - мене чекає Дрілл.

- А хто це такий? Якесь чудне ім'я,— зауважила мати.

- Ти його не знаєш, - сказала Мишка.

- Новий хлопчик у нашому кварталі? — запитала мати.

- Ще й який новий, - мовила Мишка, беручись за другу порцію.

- Покажи, котрий із них - Дрілл? - попросила мати.

- Ген там, - ухильно відповіла Мишка. - Ти сміятимешся. Всі тільки й знають, що дражняться. Такі дурні!

- Хіба Дрілл такий сором'язливий?

- Так... ні. Як сказати. Слухай, мамцю, мені треба бігти, а то не буде ніякого вторгнення.

- А хто куди вторгається?

- Марсіани на Землю. Ні, вони не зовсім марсіани. Вони... не знаю. Вони он звідти, - і вона показала ложкою вгору.

- І звідси, – мати доторкнулася гарячого чола донечки.

Мишка обурилась.

- Кепкуєш! Ти ладна вбити і Дрілла, і всіх!

- Та ні, я нічого поганого не хотіла сказати. Отже, цей Дрілл – марсіанин?

- Ні. Він... ну... може, з Юпітера, чи з Сатурна, чи з Венери. Одне слово, йому було непереливки. [315]

- Уявляю! – мати затулила рота рукою, ховаючи усмішку.

- Вони сушили собі голову, як напасти на Землю.

- Авжеж, ми неприступні, – з насмішкуватою поважністю відповіла мати.

- Еге, саме так і Дрілл каже! Не-при... оце саме слово, мамусю.

- Ой-ой! Який розумний хлопчик той Дрілл! Які мудрі слова він знає!

- Так от, я й кажу, мамусю, їм не вдавалося придумати, як напасти на нас. Дрілл каже... він каже, щоб добре воювати, треба знайти новий спосіб захопити людей зненацька. Тоді обов'язково переможеш. І ще він каже: треба знайти у супротивника помічників.

- П'яту колону, – сказала мати.

- Еге ж, так він і каже. А вони не могли придумати, як заскочити Землю зненацька і знайти помічників.

– І не дивно. Адже ми дуже сильні,— засміялася мати, прибираючи посуд.

Мишка сиділа, вступившись у стіл, мов бачила перед собою все, про що розповідала.

– А потім одного чудового дня, – вела вона далі театральним шепотом, – вони згадали про дітей!

– Он як! – захоплено вигукнула пані Морріс.

– Еге ж, і вони придумали таке: дорослі завжди чимсь заклопотані, вони не заглядають під трояндові кущі, не шукають нічого в траві.

– Хіба що збирають гриби чи равликів.

– І потім він щось казав про ми... міри.

– Ми-міри?

– Еге ж, ви-ми-міри!

– Виміри? [316]

– Тат;! їх аж чотири! І ще казав про дітей до дев'яти років і про уяву. Він дуже смішно розмовляє.

Ця балаканина вже починала набридати пані Морріс.

– Авжеж, це, певне, таки смішно. Але твій Дрілл чекає. Вже пізно, отже, коли хочеш устигнути з вашим вторгненням, то поспішай, бо перед сном ще треба і вмитися.

– От іще, вмиватися! – пробурчала Мишка.

– Обов'язково! І чому це діти так бояться води? За всіх часів діти ненавиділи мити вуха.

– Дрілл каже, що мені більше не треба буде вмиватися, – промовила Мишка.

– Он воно що!

– Він усім дітям так сказав. Ніяких купань. І лягати спати можна буде аж після десятої, І в суботу по телевізору можна буде дивитися дві програми!

– Ну то хай пан Дрілл не каже, чого не слід. Ось піду поговорю з його матір'ю і...

Мишка рушила до дверей.

– Є двоє таких поганих хлопців, Піт Брітц і Дейл Джеррік. Вони вже великі. І весь час глузують з нас, Вони ще гірші за батьків. Навіть не вірять у Дрілла. Такі кривляки. Задаються, аякже, бо великі. Могли б бути трохи розумніші. Подумаєш, самі недавно були маленькі. Я їх ненавиджу більше за інших. Ми їх одразу ж уб'ємо.

– А потім нас із татом?

– Дрілл каже, ви небезпечні. Знаєш чому? Бо ви не вірите в марсіан. А вони дозволять нам правити всім світом. Ну, не тільки нам, а й дітям із сусіднього кварталу теж. Я, може, буду королєвого.

Вона прочинила двері.

– Мамцю!

– Що?

– А що таке ло... логі-ка?

– Логіка? Розумієш, дитинко, це коли людина вміє розібратися, що правильно, а що ні.

– Дрілл і про це казав, – зауважила Мишка. – А що таке – бути сприйнят-ли-вим? – вона ледве вимовила таке довжелезне слово.

– А це... – мати, стиха засміявшись, опустила очі додолу. – Це означає – бути дитиною.

– Дякую за обід! – Мишка вибігла, але тут-таки просунула голову в двері. – Я вже подбаю, мамцю, щоб тобі було не дуже боляче, правда!

– Спасибі й за це, – відповіла мати. Бах! — грюкнули двері.

О четвертій годині задзижчав відеофон. Пані Морріс натисла на кнопку, засвітився екран.

– Здрастуй, Гелен! – привіталася вона.

– Здрастуй, Мері. Як справи в Нью-Йорку?

– Добре. А в Скрентоні? Ти ніби змарніла.

– І ти. Сама знаєш, діти. Плутаються під ногами.

Пані Морріс зітхнула.

- Ось і Мишка теж. У них тут вторгнення. Гелен засміялася.

- Ваші малюки теж захопилися цією грою?

- О господи, так! А завтра всі схибнуть на головоломках чи механічних "класах". Невже ми у сорок восьмому були такі самі нестерпні?

- Ще гірші. Грали в японців і нацистів. Дивуюсь, як мої батьки мене терпіли. Просто дівчисько-шибеник!

- Батьки звикають пропускати все повз вуха.

Мовчанка.

- Що сталося, Мері?

Пані Морріс стояла, напівзаплющивши очі; повільно, задумливо облизнула уста.

- Га? - здригнулася вона. - Так, нічого. Просто, подумала про все це. Про те, щоб пропускати повз вуха, і взагалі. Дурниці. То про що ми балакали?

- Мій Тім просто прилип до якогось хлопчика па ім'я... Дрілл, так, здається, його звати.

- Певне, це в них якась нова модна гра. Моя Мишка теж захопилася цим Дріллом.

- От не думала, що це вже й до Нью-Йорка дійшло. Либонь, передається від одного до іншого. Якась пошесть. Я щойно розмовляла з

Джозефіною, вона каже, що її діти теж схибнулися на новій грі, а це ж Бостон. Всю країну охопило.

До кухні вбігла Мишка напитися води. Пані Морріс обернулася.

– Ну, як справи?

– Майже все готове, – відповіла Мишка.

– Чудово! А це що таке?

– Це така іграшка, – відказала Мишка. – Дивись!

На пружинці висіла кулька. Мишка кинула кульку, пружинка розтяглася до кінця і... кулька зникла.

– Бачила? – запитала Мишка. – Гопля! – Вона зігнула палець, кулька знову опинилася в її руці, й Мишка замкнула пружинку.

– Ану ще, – попросила мати.

– Не можу. О п'ятій по обіді – вторгнення. Бувай! – І Мишка вибігла, клацаючи своєю іграшкою.

З екрана сміялася Гелен.

– Мій Тім сьогодні вранці приніс достоту [319] таку саму іграшку; я хотіла подивитись, як вона працює, але Тім навідріз відмовився показати. Потім я спробувала сама, ало нічого не вийшло.

– Ти не сприй-нят-ли-ва, – сказала пані Морріс.

– Що?

– А, нічого. Просто я подумала про інше. Ти щось хотіла, Гелен?

– Так, я хотіла спитати, як ти готуєш оті тістечка, чорні з білим...

Поволі спливав час. День згасав. Сонце опускалося в мирному голубому небі. На зелені галявини лягли довгі тіні. А сміх дітей і галас не вщухали. Якась дівчинка, плачучи, раптом кинулася бігти. Пані Морріс вийшла на ґанок.

– Хто це плакав, Мишенятко? Чи не Пеггі-Енн?

Мишка схилилася до трояндового куща.

– Еге. Вопа боягузка. Ми з нею більше не граємося. Вона надто велика. Мабуть, зненацька подорослішала.

– І тому вона плакала? Дурниці. Відповідай як слід, а то зараз же підеш до хати!

Мишка крутнулася, перелякана й зла.

– Я не можу зараз! Ось-ось почнеться. Я більше не буду, пробач мені.

– Ти набила Пеггі-Енн?

– Ні, слово честі. Запитай її сама! Це тому, що вона... ну, просто боягузка.

Діти щільніше оточили Мишку; заклопотано набурмосивши чоло, вона щось робила з ложками й чотирикутною спорудою з молотків і труб.

– Ось сюди і ще сюди, – бурмотіла Мишка. [320]

– Що там трапилося? – запитала пані Морріс.

– Дрілл застряг. На півдорозі. Нам би тільки його витягти, а тоді буде легше. За ним і решта пройдуть.

– Може, допомогти?

– Ні, спасибі. Я сама.

– Гаразд. Я покличу тебе через півгодини вмиватися. Втомилась я, дивлячись на вас.

Пані Морріс пішла в дім, сіла в крісло й відсьорбнула ковток напою з неповної склянки. Автоматичне крісло почало масажувати їй спину. Діти, діти. У них усе перемішалось – і любов, і ненависть. Ось зараз дитина тебе любить, а через секунду — ненавидить. Дивний народ діти. Чи вони коли-небудь забувають, чи прощають потиличники, різкі слова, примушування – зроби те чи оте? Хтозна... Може, нічого не забувається і не прощається тим, хто має над тобою владу, – великим, нетямущим і непохитним диктаторам?

Спливав час. Надворі запала дивна, напружена тиша, наче вся вулиця чогось чекала.

П'ята година. Десь у будинку притишено, мелодійно проспівав годинник: "П'ять годин, п'ять годин – всі готові, як один" – і замовк. Призначена годгпіа.

Пані Морріс тихенько засміялася. Час вторгнення!

По доріжці зашаруділи шини. Приїхав чоловік. Пані Морріс усміхнулася. Її чоловік виліз з машини, замкнув дверцята й гукнув Мишку, яка ще поралася біля своєї роботи. Але та й бровою не повела. Він засміявся, трохи постояв, дивлячись на дітей. Потім зійшов на ґанок.

– Добрий вечір, люба. [321]

– Добрий вечір, Генрі.

Вона випросталась у кріслі і прислухалась. Діти мовчать, усе тихо. Надто тихо.

Чоловік вибіги люльку і знову натоптав її тютюном.

– Чудовий сьогодні день. Живеш і радієш. Дз-з-з.

– Що це? – запитав Генрі.

– Не знаю.

Вона схопилася на рівні, очі округлилися. Хотіла щось сказати – і не сказала. Смішно. Це нерви.

– Діти там нічого не накоять? – проказала вона. —Може, затіяли якусь небезпечну забаву?

– Та ні, в них там тільки труби й молотки. А що?

– Ніяких електричних приладів?

– Нічого такого, – відповів Генрі. – Я дивився.

Вона пішла на кухню. Дзижчання тривало.

– Все-таки ти їм скажи, щоб закінчували. Вже початок шостої. Скажи їм... – Вона примружилася. – Скажи, хай відкладуть вторгнення на завтра.
– Вона нервово засміялася.

Дзижчання поголоснішало.

– Що вони там роблять? Піду справді подивлюся.

Вибух!

Глухо застогнавши, будинок здригнувся. На інших подвір'ях, на інших вулицях теж пролунали вибухи.

Пані Морріс відчайдушно закричала.

– Там, нагорі! – безтямно вигукнула вона, не думаючи, не розмірковуючи.

Може, вона щось уздріла краєчком ока; може, вчула незнайомий запах чи незвичайний звук. Сперечатися з Генрі, переконувати його

не було часу. Хай собі думає, що вона збожеволіла. Нехай! Голосно скрикнувши, вона кинулася нагору по сходах. Не розуміючи, що вона хоче, Генрі побіг слідом.

– На горищі! – кричала вона. – Це там! Звичайно, хитрощі були не дуже мудрі, але як інакше примусиш його швидше вилізти на горище? Хоч би встигнути... о боже!

Надворі – ще вибух. Діти радісно загорлали, ніби для них влаштували чудовий фейєрверк.

– Це не па горищі! – крикнув Генрі. – Це на подвір'ї!

– Ні, ні! – Вона хрипіла, задихалася, намагаючись відчинити двері. – Зараз побачиш! Мерщій! Я покажу тобі!

Нарешті вони вдерлися на горище. Мері зачинила двері, крутнула ключем, витягла його і кинула в закуток, у якийсь мотлох. І тут, захлинаючись, почала йому розповідати все. Вона не могла більше стримуватися. Назовні вихлюпнули всі підсвідомі страхи й підозри, що протягом дня накопичувалися в ній, бродили, наче брага. Всі дрібні відкриття, знахідки і здогади, які тривожили її від самого ранку, які вона так мудро, тверезо й розсудливо спростовувала й відкидала, тепер вибухнули в ній і приголомшили її.

– Ось, ось, – схлипувала вона, прихилившись до дверей. – Тут нам нічого не загрожує, принаймні до вечора. Може, нам пощастить вибратися звідси. Може, нам пощастить утекти! Тепер уже вибухнув Генрі, але з іншої причини.

– Ти що, з глузду з'їхала? Якого дідька ти закинула ключ? Що це все означає, люба моя?!

– Хай я з'їхала з глузду, якщо тобі так легше, так, тільки залишайся тут! [323]

– Хотів би я знати, як тепер звідси вибратися!

– Тихше. Вони почують. О господи, вони знайдуть нас...

Десь почувся Мишчин голос. Генрі замовк. Унизу гуло, сичало, верещало й хихикало. Настирливо, тривожно, неугавно дзижчав сигнал р.ідеофону. "Може, це Гелен мене викликає? – подумала пані Морріс. – Може, вона хоче мені сказати про те, про що я думаю?"

У будинку почулася чиясь хода. Важка хода.

– Хто насміввся вдертися в мій дім? — гнівно закричав Генрі. – Хто там тупотить?

Важкий тупіт. Двадцять, тридцять, сорок, п'ятдесят пар ніг. П'ятдесят чоловік у домі. Щось гуде. Хихикають діти.

– Сюди! – кричить унизу Мишка.

– Хто там? – загорлав Генрі. – Хто там унизу?

– Тс-с-с! Ой ні, ні, ні! – майже непритомніючи, промовила дружина і вчепилася в нього.— Мовчи, мовчи. Може, вони підуть геть.

– Мамцю! – кличе Мишка. – Татку! Тиша.

– Де ви?

Важка хода, важка, важка, страшенно важка хода. Вгору по сходах. Це Мишка їх веде.

– Мамусю! – Непевне мовчання. – Татку! — Чекання, тиша.

Гудіння. Хода на сходах, що ведуть на гори-ш,е. Попереду – легка хода Мишки.

На горищі батько й мати мовчки пригорнулися одне до одного. Їх проймає дроз. Електричне дзижчання; крізь шпарину під дверима зненацька блиснуло дивне холодне світло; ріл-кий незнайомий запах; якийсь чужий, нетерплячий голос Мишки – все це, нарешті, пройняло [325] і Гопрі Морріса. Він стояв поряд із дружиною в похмурій тиші, і його трусило.

– Мамцю! Татку!

Хода. Неголосне дзижчання. Плавиться замок на горищних дверях. Двері – навстіж. Мишка заглядає всередину, за нею бовваніють високі сині тіні.

– Цур-цура, я знайшла! – каже Мишка.

Про блукання вічні й про Землю

Сімдесят років поспіль Генрі Уїльям Філд писав оповідання, яких ніхто й ніколи не друкував. І от одного разу, пів на дванадцятую ночі, він підвівся й спалив десять мільйонів слів. Усі рукописи відніс до склепу свого понурого старого особняка, в казанну, й жбурнув їх у піч.

– От і все, – промовив він і, розмірковуючи про свою марну працю та понівечене життя, повернувся до спальні, напханої всяким антикваріатом, і ліг. – Дарма намагався я змалювати наш божевільний світ, і це моя помилка. [327]

2257-й рік, ракети, атомні дива, мандри до невідомих планет і подвійних сонць – та кому ж це до снаги! Багато хто брався – і жоден сучасний автор не зміг.

"Космос надто безмежний, – думав він,— міжзоряні кораблі надто швидкісні, відкриття атомної науки надто несподівані. Однак інші, хоч сяк-так, а все ж друкувались, а він, багатий нероба, змарнував усе життя".

Протягом години гризли його ці думки, тоді він подався крізь нічні кімнати до бібліотеки й засвітив ліхтар. Серед книжок, яких ось уже півстоліття не торкався піхто, він вибрав навмання одну. Випущена вона триста років тому, сторінки були ветхі й пожовклі, але він вчепився в неї й жадібно читав аж до світанку...

О дев'ятій Генрі Уїльям Філд вибіг з бібліотеки, зібрав прислугу, скликав по телевізору юристів, друзів, учених, письменників.

– Приїздіть негайно! – кричав він.

Не минуло й години, а в нього вже зібралися чоловік дванадцять. Генрі Уїльям Філд чекав у кабінеті – скуйовджений, неголений, незвичайно схвилюваний, сповнений якоїсь гарячкової веселості. У висхлих руках він стискав грубезний том, а в відповідь на вітання лише сміявся.

– Дивіться, – нарешті проказав він, – ось книжка, її написав велет, який народився в Ешвілі, штат Північна Кароліна, тисяча дев'ятсотого року. Він давно вже обернувся на порох, а колись видав чотири величезних романи. Він був наче ураган. Він здіблював гори і всотував у себе вітри. П'ятнадцятого вересня тисяча дев'ятсот тридцять восьмого року він помер у Балтиморі, в лікарні Джопа Гопкінса, від [328] стародавньої страшної хвороби – пневмонії, а після нього залишилася валіза, напхот напхана паперами, списаними олівцем.

Присутні подивилися на книжку.

"Озирнися на дім, ангеле".

Старий Філд поклав на стіл ще три книжки. "Про час і про річку", "Павутиння й бескид", "Тобі вже не повернутися додому".

– Їх написав Томас Вулф, – сказав він.— Триста років лежить він у землі Північної Кароліни.

– Та невже ви запросили нас лише для того, щоб показати книжки якогось мерця? — здивувалися друзі.

– Ні! Я скликав вас, бо зрозумів: нам потрібний саме Том Вулф! Це людина, створена для того, щоб писати про велике, про Час і Простір, про галактики й космічну війну, про метеори й планети. Він любив і змальовував усе величне й грізне. Тільки народився зарано. Йому потрібний був матеріал справді грандіозний, а на Землі він нічого подібного не знайшов. Йому б народитися не сто тисяч днів назад, а сьогодні.

– А ви, либонь, трохи запізнилися, – зауважив професор Боултоп.

– Е ні! – відрубав старий. – Я не дозволю дійсності обкрасти мене. Ви, професоре, досліджуєте подорожування в часі. Сподіваюся, вже цього місяця ви доробите свою машину. Ось вам чек, суму напишіть самі. Коли ще будуть потрібні гроші, скажіть. Адже ви подорожували вже в минуле, чи не так?

– Так, на кілька років, але ж не на століття...

– А ми доможемося століть! І ви всі, – він окинув присутніх шаленим, палаючим поглядом, – [329] допомагатимете Боултонові. Мені потрібен Томас Вулф.

Усі вклякли з подиву.

– Еге ж, – підтвердив старий. – Отаке я надумав. Ви приставите мені Вулфа. Ми разом здійснимо велике завдання, політ з Землі до Марса буде змальований так, як це може лише Томас Вулф!

Усі пішли, Філд залишився на самоті з книжками, він гортав ветхі сторінки і, хитаючи головою, бурмотів сам до себе:

– Авжеж, авжеж! Том – от хто нам потрібен. Саме він підходящий хлопець для цього діла.

Повільно сотався місяць. Дні ніяк не хотіли розставатися з календарем, нескінченно тяглися тижні, й Генрі Уїльям Філд ладен був завити з відчаю.

Одного разу, наприкінці місяця, він прокинувся опівночі – торохтів телефон. Філд простяг руку в пітьмі.

– Слухаю.

– Це професор Боултон.

– Так, професоре.

– Я залишаю вас через годину.

– Залишаєте? Як це? Ви що, кидаєте роботу? Це неможливо!

– Перепрошую, пане Філд. Залишаю – значить, залишаю.

– То ви насправді вирушаєте?

– Через годину.

– В тисяча дев'ятсот тридцять восьмий? У п'ятнадцяте вересня?

– Так.

– Ви точно записали дату? А раптом ви з'явитесь, коли він уже помре? Зважайте, аби це запізнилися! Спробуйте дістатися туди [330] трохи раніше, скажімо, за годину до його смерті.

– Добре.

– Я так хвилююся, ледь тримаю трубку. Хай вам щастить, Боултоне!

– Дякую, сер. До побачення. У трубці клацнуло.

Генрі Уїльям Філд не спав. Ніч відлічувала хвилини. Він думав про Тома Вулфа наче про давно втраченого брата, якого треба підняти живого з-під холодного надгробка, повернути йому плоть і кров, горіння й слово. І щоразу він здригався, думаючи про Боултона, якого вітер Часу несе назад, до інших календарів, до інших облич.

"Томе, – думав він у півсні з безсилою ніжністю, мов батько, що кличе улюбленого, давно втраченого сина, – Томе, де ти зараз? Приходь, ми тобі допоможемо, ти обов'язково мусиш прийти, ти нам украй потрібен! Мені це не до снаги, Томе, і жодному з нас, нинішніх, не до снаги. Коли я вже сам не можу дати цьому раду, то хоч допоможу тобі. У нас ти зможеш жартома гратися ракетами, Томе, ось тобі зірки – пригорщі кольорових скляночок. Бери, що тобі до вподоби, у нас усе є. Тобі сподобається наше горіння, сподобаються наші мандри – вони створені для тебе. Ми, нинішні, жалюгідні графомани, Томе, я читав усіх, і жодного не порівняти з тобою. Я осилив цілу купу їхніх творів, Томе, і ніде й на мить не відчув Простору – для цього нам потрібний ти! То дай старому те, чого він прагнув усе життя, адже – свідок бог! – я завжди сподівався, що чи я сам, чи хтось інший напише нарешті велику книжку про зірки, – марно сподівався. Хоч би який ти був сьогоднішньої [331] ночі, Томо, покажи, па що ти здатний. Ти збирався створити цю книжку. Критики кажуть – ця чудова книжка вже склалася в твоїй голові, та нараз твоє життя обірвалося. І тепер, коли ти масні нагоду, Томе, невже не скористаєшся з неї? Адже ти послухаєш і прийдеш до пас сьогодні вночі, будеш тут уранці, коли я прокинусь, чи не так, Томе?"

Філд склепив повіки; замовк його язик, що гарячково повторював те саме прохання; заснули уста.

Годинник пробив чотири рази.

Філд прокинувся погожого спокійного ранку й відчув, як у грудях зринає хвиля бентеги. Він боявся навіть змигнути; а раптом те, що чекає його десь у домі, кинеться навтіки, грюкне дверима й щезне назавжди. Він притис руки до худих старечих грудей.

Вдалині... кроки...

Одні за одними відчинялися й причинялися двері. До спальні ввійшли двоє.

Філд чув їх подих. Він уже розрізняв їхню ходу. В одного – дрібненькі акуратні кроки, ніби в павука, – це Боултои. Хода другого промовляє про чоловіка високого, статурного, дебелого.

– Том? – вигукнув старий. Він ще не розплющував очей.

– Так, – почув він нарешті.

Ледь Філд побачив Тома Вулфа, як образ, створений його уявою, тріснув, наче замала одіж па великій для свого віку дитині.

– Даїї-по я погляну па тебе, Томе Вулф! — повторював старий, незграбно вилізаючи з ліжка. Його трусило. – Та підніміть штори, дайте па нього подивитися! Томе Вулф, невже це ти?

Величезний, товстий Том Вулф поглянув на [332] нього згори, розчепіривши великі руки, аби не втратити рівноваги в цьому незнайомому світі. Він дивився на старого, вуста його тремтіли.

– Ти й справді такий, як тебе описували, Томе, хіба що більший.

Томас Вулф засміявся, зареготав на все горло, – подумав, либонь, що з'їхав з глузду чи бачить якийсь дурний сон; ступнув до старого,

торкнувся до нього, озирнувся на професора Боултона, обмацав свої плечі, ноги, обережно кашлянув, приклав долоню до чола.

– Жару вже немає, – мовив, – я здоровий.

– Звісно, здоровий, Томе!

– Оце так нічка! – проказав Том Вулф.— Важкувато мені довелося. Мабуть, жодному недужому в світі не було так погано. Аж чую — пливу – й подумав: кінець, умираю. Підходить до мене чоловік. Подумав – посланець божий. Узяв мене за руки. Чую – електрикою пахне. Здійнявся кудись угору, бачу – мідне місто. Ну, думаю, приїхав. Ось воно, царство небесне, а ось і брама! Закляк я з голови до п'ят, ніби мене вкинули в сніг. Сміх розбирає, треба мені щось робити, бо я вже подумав був, що з глузду зсунувся. Ви ж не господь бог, га? З вигляду щось не те.

Старий засміявся.

– Та ні, Томе, я не бог, я тільки прикидаюсь. Я Філд. – Він знову засміявся. – Подумати лише! Я кажу так, ніби вій знає, хто такий Філд. Томе, я Філд, фінансовий туз, – кланяйся нижче, цілуй ручку. Я Генрі Філд, мені подобаються твої книжки. Я переніс тебе сюди. Підійди-но.

І старий потяг Вулфа до широчезного дзеркального вікна.

– Бачиш у небі вогні, Томе? [333]

– Так, сер.

– Бачиш фейєрверк?

– Бачу.

– Це зовсім не те, що ти думаєш, сішку. Сьогодні не Четверте липня *. Не так, як за твоїх часів. Нині у нас кожен день – свято незалежності. Людина оголосила, що вона незалежна від Землі. Владу земного тяжіння давним-давно повалено. Людство перемогло. Ген та зелена "римська свічка" летить до Марса. А той червоний вогник – ракета з Венери. І ще – бачиш, скільки їх? – жовті, блакитні. Це міжзоряні кораблі.

* Четверте липня – День незалежності, національне свято США.

Том Вулф пильно дивився, наче велетенське дитя, зачароване різнобарвними вогненними дивами, що блискотять і кружляють в липневому присмерку, а далі спалахують і вибухають з оглушливим тріскотом.

– Який зараз рік?

– Рік ракети. Дивись! – Старий торкнувся до якихось рослин, і вони раптом розквітли в нього під рукою. Квіти нагадували біло-голубе полум'я. Вони пломеніли, іскрилися прохолодними видовженими пелюстками. Чашечки були два фути завширшки й холодно голубіли, наче осінній місяць. – Це місячні квіти, – мовив Філд. – Із зворотного боку Місяця. – Він злегенька доторкнувся до квітів, вони обсипалися срібним дощем і розтали в повітрі. – Рік ракети. Це найвлучніша назва, Томе. Ось чому ми перенесли тебе сюди: ти нам потрібен. Ти єдина людина, здатна впоратися з Сонцем, не перетворившись на жалюгідну пригорщу золи. Ми хочемо, щоб ти грався Сонцем, як м'ячем,— [334] Сонцем і зорями, і всім, що ти побачиш дорогою до Марса.

– До Марса? – Томас Вулф озирнувся, схопив старого за плече, нахилився, недовірко вдивляючись йому в обличчя.

– Так. Ти летиш сьогодні о шостій. Старий підніс рожевий квіток, що тріпотів у повітрі, й чекав, коли Том здогадається взяти його.

Була п'ята година.

– Авжеж, авжеж, я дуже ціную все, що ви зробили! – вигукнув Томас Вулф.

– Сядь, Томе. Перестань бігати з кутка в куток.

– Дозвольте договорити, пане Філд, дозвольте мені закінчити, я мушу висловитися до кінця...

– Ми вже стільки годин сперечалися,— заблагав знеможений Філд.

Вони пробалакали з раннього сніданку до полуденка і з полуденка до вечірнього чаю, переходячі з кімнати до кімнати (а їх було з десятків) і від доказу до доказу (а їх було десять десятків); обох кидало то в жар, то в холод і знов у жар.

– Річ ось у чому, – мовив нарешті Томас Вулф.— Я не можу тут залишатися, пане Філд. Я мушу повернутися. Це не мій час. Ви не мали права втручатися...

– Але...

– Моя робота була в самому розпалі, а найкращу свою книжку я ще й не починав — раптом ви хапаєте мене й переносите на триста років уперед. Покличте професора Боултона, пане Філд. Хай він посадить мене в свою машину, яка вона там є, і відправить назад, до [335] мій час і моє місце. Більше я від вас нічого не хочу.

– Невже ти не хочеш побачити Марс?

– Ще й як! Ллє знаю, це не для мене. Вся моя робота нїде нанївець. На мене наляже ціла купа відчуттів, які я не зможу вмістити в свої книжки, коли повернуся додому.

– Ти не розумієш, Томе, ти просто не розумієш.

– Розумію чудово – ви егоїст.

– Егоїст? – перепитав старий. – Еге ж, ще й який! Заради себе й заради інших.

– Я хочу повернутися додому.

– Послухай, Томе...

– Покличте професора Боултона!

– Томе, мені дуже не хотілося тобі казати... Я сподівався, що не доведеться, що не буде такої потреби. Але ти позбавляєш мене вибору.

Старий простяг руку до завішеної стіни, відсунув завіску – з'явився великий білий екран – і почав крутити диск, набираючи якісь цифри; екран замиготів, ожив; вогні в кімнаті повільно згасли й перед очима виник цвинтар.

– Що ви робите? – різко запитав Вулф, ступнув уперед і втупився в екран.

– Я зовсім цього не хотів,-сказав старий,— Дивись.

Цвинтар лежав перед ними, освітлений літнім полуднем. З екрана війнуло жарким запахом літньої землі, теплого граніту, свіжістю струмка, що жебонів поруч. У кроні дерева цвірінькала якась пташина. Серед

надгробків хиталися червоні й жовті квіти, екран рухався, небо оберталося, старий крутив диск, збільшуючи зображення... і раптом у самісінькій [336] середині екрана виникла похмура гранітна брила; вона збільшується, наближається, заповнює все; вони вже більше нічого не бачать і не відчують – і в напівтемній кімнаті Томас Вулф, підвівши очі, читає карбовані на граніті слова – один раз, і ще, і ще, і, задихаючись, перечитує знову, бо це його ім'я: ТОМАС ВУЛФ і дата його народження, і дата смерті, і в холодній кімнаті пахне духмяною зеленою папороттю.

– Вимкніть, – сказав він.

– Пробач, Томе.

– Та вимкніть же! Я цьому не вірю.

– Це правда.

Екран почорнів, на кімнату спустився нічний небозвід, вона стала ніби склепом, ледь відчувався останній подих квітів.

– Отже, я вже не прокинувся, – мовив Томас Вулф.

– Так. Ти вмер тоді, у вересні тисяча дев'ятсот тридцять восьмого року.

– І не дописав книжки.

– Її видали інші, поставилися до неї надзвичайно дбайливо, зробили за тебе все, що треба.

– Я не дописав своєї книжки, не дописав!

– Та не побивайся ти так! — Вам легко казати!

Старий не вмикав світла. Він не хотів бачити Тома отаким.

– Сядь-но, синку... Мовчанка.

– Томе!

Ані слова у відповідь.

– Слухай, синку. Може, вип'єш чогось? [337]

Почулося зітхання, потім придушене гарчання, ніби застогнав поранений звір.

– Це несправедливо, нечесно! Я мав ще стільки зробити!

Він глухо заривався.

– Облиш, – проказав старий, – слухай. Слухай, що я скажу. Хіба ти не живий? Отут, зараз – ти живий. Ти дихаєш і відчуваєш, чи не так?

Том відповів не зразу.

– Так.

– Отже, – Філд у темряві нахилився вперед, – я переніс тебе сюди, Томе, я надаю тобі ще одну можливість. Місяць чи приблизно стільки. Думаєш, я тебе не оплакував? Я прочитав твої книжки, а тоді побачив надгробок, що його триста років точили вітри й дощі, і подумав — не стало такого таланту! Ця думка мене просто вбила, повір. Просто вбила! Я не шкодував грошей, аби якось дістатися до тебе. Ти маєш відстрочку; правда коротку, навіть дуже коротку. Професор Боултон каже, якщо дуже пощастить, ми зможемо тримати канали Часу вільними два місяці. Він триматиме їх для тебе два місяці, але не більше. Протягом цього

відтинку часу ти мусиш написати книжку, Томе, ту книжку, яку ти мріяв написати, – ні, ні, синку, не ту, котру ти писав для своїх сучасників, вони всі вмерли й перетворилися на порох, і того вже не змінити. Ні, тепер ти створиш книжку для нас, живих, вона нам надзвичайно потрібна. Ти залишиш її нам заради самого себе, вона буде незрівнянно краща за всі твої попередні твори... адже ти її напишеш, Томе? Чи можеш ти на якихось два місяці забути той надгробок, лікарню й писати для нас? Ти ж напишеш її, Томе, напишеш? [338]

Кімната поступово освітілася. Том Вулф стояв, дивлячись у вікно, великий, масивний, а лице – бліде, стомлене. Він споглядав ракети, які шугали у тьмяному передвечірньому небі.

– Я спершу не зрозумів, що ви для мене зробили, – мовив він. – Ви даєте мені ще трохи часу, а час це те, що мені найдорожче й найпотрібніше, це мій друг і ворог, я завжди з ним змагався і, певне, віддячити вам можу лише так. Хай буде, як ви хочете. – Він затнувся. – А коли я закінчу роботу? Що тоді?

– Повернешся до лікарні, Томе, в тисяча дев'ятсот тридцять восьмий рік.

– Інакше не можна?

– Ми не можемо змінити Час. Ми взяли тебе тільки на п'ять хвилин. І повернемо на лікарняне ліжко через п'ять хвилин після того, як ти його залишив. Таким чином, ми нічого не порушимо. Це вже історія. Те, що ти живеш з нами зараз, у майбутньому, нам не зашкодить. Але якщо ти відмовишся повернутись, ти зашкодиш минулому, отже, і майбутньому, там багато чого піде шкереберть, настане плутанина.

– Два місяці, – проказав Томас Вулф.

– Два місяці.

– А ракета на Марс вирушає за годину?

– Так.

– Мені потрібні олівці й папір.

– Ось, маєш.

– Треба збиратися. До побачення, пане Філд.

– Хай щастить, Томе.

Шоста година. Сонце сідає. Небо червоніє, мов жар. У просторому домі тиша. Жарко, але [339] старого лихоманить. Нарешті приходить професор Боултон.

– Ну що, Боултопе? Як він почувався, як поведився па космодромі? Та кажіть уже!

Професор усміхається.

– Він просто якесь диво – такий велетень, жоден скафандр йому не підійшов, довелося негайно робити новий. Шкода, що ви не бачили, як воно було: все-все він обійшов, усе обмацав, принюхувався, паче собака, балакав не вгаваючи; очі круглі, жадібні, і від усього він у захваті – ну чисто тобі хлопчисько!

– Добре, добре! Боултоне, а ви й справді протримаєте його тут два місяці?

Боултон нахмурився.

– Адже ви знаєте, що він належить пе нашому часові. Якщо потужність хоч на мить зменшиться, минуле відразу притягне Вулфа назад, паче гума паперову кульку. Повірте, ми щосили намагаємося його втримати.

– Збагніть, це конче погрібно! Не можна, щоб вій повернувся, не докінчивши книжки! Ви повинні...

– Дивіться! – перепинив його Боултон. У небо злетіла срібна ракета.

– Це він? – запитав старий.

– Так, – відповів професор. – Вулф летить на Марс.

– Молодець, Томе! – заволав старий, стрясаючи кулаками над головою. – Дай їм там чосу!

Ракета потонула в вишині, вони провели її очима.

Десь опівночі до них дійшли перші сторінки.

Генрі Уїльям Філд сидів у своїй бібліотеці. На столі перед ним дзижчав апарат, який [340] повторював слова, написані далеко по той бік Місяця.

Апарат писав їх чорним олівцем, точно відтворюючи карлючки Тома Вулфа, які він надряпав за мільйон миль звідси. Ледь дочекавшись, коли на стіл ляже стосик аркушів, старий схопив їх і взявся читати, а Боултон і прислуга стояли і слухали. Він читав про Простір і про Час, про політ, про велику людину па великій путі, про довгу ніч, про космічну холоднечу і про те, як ця зголодніла людина жадібно всотує все і вимагає ще й ще. Він читав, а кожне слово було сповнене і горіння, і грому, і таїни.

"Космос наче осінь", – писав Томас Вулф. І вів оповідь про пустельний морок, про самотність, про те, яка мала загублена в космосі людина. Оповідав про вічну, неминущу осінь. А ще про зореліт, про те, як пахне метал, який він на доторк; а ще про чуття високої долі, про шалений захват, який переживаєш, відриваючись нарешті від Землі, залишаючи позаду всі земні завдання й печалі, і прагнеш до завдання куди важчого, і до печалі куди гіршої. Так, то були чудові сторінки, і вони казали те, що неодмінно слід було сказати і про Всесвіт, і про людину, і про її манюсінькі ракети, що загубилися в космосі.

Старії читав, поки захрип, потім читав Боултон, далі інші – до глумої ночі, коли апарат припинив писати і всі зрозуміли, що Том уже і) ліжку, там, у ракеті, що летить до Марса... либонь, він ще не спить, ні, ще довго не засне, лежатиме без сну, ніби хлопчисько напередодні відкриття цирку: йому не віриться, що вже зведене величезне, чорне, всіяне коштовними камінцями шатро й вистава починається, [341] і десять мільярдів сяйливих акробатів похитуються на пружно напнутих дротах, на невидимих трапеціях Простору.

– От! – видихнув старий, обережно відкладаючи останні сторінки першого розділу. – Що ви про це скажете, Боултоне?

– Це добре!

– Дідька лисого добре! – заволав старий. – Це пречудово! Прочитайте-по ще раз, сідайте і прочитайте що раз, хай йому біс!

Отак воно й велося, день у день, по десять годин поспіль. На підлозі виростала купа жовтуватого списаного паперу, за тиждень вона стала величезною, за два тижні — неймовірною, наприкінці місяця – просто неможливою.

– Ви послухайте лишень! – кричав старий і читав уголос. – А це? – казав він. – А ось іще розділ, Боултоне, а ось повість, її щойно передано,

назва – "Космічна війна", ціла повість про те, як ото воно – воювати в космосі. Він балакав з різними людьми, розпитував солдатів, офіцерів, ветеранів Простору. І про все написав. А ось іще розділ, називається "Довга опівнічна пора", а цей про те, як кег-ри заселили Марс, а ось нарис — опис марсіанина, йому ж ціни нема!

Боултон кахикнув.

– Пане Філд...

– Потім, потім, не заважайте.

– Кепські новини, сер. Філд підвів сиву голову.

– Що таке? Щось з Елементом Часу?

– Передайте Вулфові, нехай поквапиться, – м'яко сказав Боултон. – Певне, зв'язок з Минулим урветься цього тижня.

– Я дам ще мільйон доларів, тільки підтримуйте його. [342]

– Річ не в грошах, пане Філд. Тепер усе залежить від звичайної фізики. Я зроблю все, що можу. Але ви його про всяк випадок попередьте.

Старий зіщулився в кріслі, став зовсім крихітним.

– Невже ви саме тепер заберете його в мене? Він так чудово працює! Бачили ви, які ескізи він передав лише годину тому – оповідання, шкіци? Ось це – про космічні течії, а це – про метеорити. А ось початок повісті під назвою "Пушинка й полум'я"...

– Нічого не вдієш...

- А якщо ми його втратимо зараз, то, може, ви зумієте доставити його сюди ще раз?

- Надмірне втручання в Минуле надто небезпечне.

Старий ніби скам'янів.

- Тоді так. Зробіть, щоб Вулф не марнував часу на олівця та папір – нехай друкує на машинці чи диктує, коротше, подбайте про якусь механізацію. І то неодмінно!

Апарат стрекотів без угаву – за північ, і до світанку, і цілий день. Старий усю ніч не спав, ледве склепить повіки, як апарат знов оживає – і він стрепенеться, і знов космічні простори й мандри та неосяжність буття ринуть до нього, перетворені думкою іншої людини.

"...безкраї зоряні космічні луки..."

Апарат затнувся, здригнувся.

- Давай, Томе! Дай їм часу! Старий заляк, чекаючи. Задзвонив телефон.

Голос Боултона:

- Ми більше не в змозі підтримувати зв'язок, пане Філд. Ще хвилина – і контакт Часу зійде нанівець. [343]

- Щось зробіть!

- Не можу.

Телетайп здригнувся. Мов зачарований, похоловши з жаху, старий стежив, як складаються чорні рядки:

"...марсіанські міста – предивні, неймовірні, наче камені, зірвані з гірських верховин якоюсь стрімкою, небаченою лавиною, і вони застигли нарешті сяйливими розсипами..."

– Томе! – вигукнув старий.

– Все, – пролунав у трубці Боултонів голос.

Телетайп трохи погаявся, відбив ще слово і замовк.

– Томе! – на відчай душі закричав Філд. Він почав термосити телетайп.

– Дарма, – мовив голос у трубці. – Він щез. Я вимикаю Машину Часу.

– Ні! Зачекайте!

– Але...

– Чули, що я сказав? Заждіть вимикати! Може, він ще тут.

– Його вже нема. Все дарма, лише марнується енергія.

– Хай собі марнується! Філд пожбурих трубку.

І повернувся до телетайпа, до незавершеного речення.

– Ану, Томе, не можуть вони отак собі здихатися тебе, не піддавайся, ану давай, продовжуй! Доведи їм, Томе, що ти молодець, ти більший, ніж

Час і Простір та всі ці кляті механізми, у тебе ж бо така величезна сила, така залізна воля. Томе, доведи їм усім, не дай відправити себе назад!

Клацнула клавіша телетайпа.

– Томе, це ти? – несамовито забубонів [344] старий. – Ти ще можеш писати? Пиши, Томе, не здавайся, поки ти працюєш, тебе не можуть відіслати назад, не можуть! "У" – відбила машина.

– Ще, Томе, ще! "Подиху" – відклацала вона.

– Ну, ну?!

"Марса" – надрукувала машина й зупинилась. Нетривала тиша. Клац – і машина почала знову, з нового рядка:

"У подиху Марса відчуваєш запах кориці й холодних пряних вітрів, тих, що збивають летючий пил, обвіюють нетлінні кістки, приносять пилок квітів, які одцвіли хтозна-коли..."

– Томе, ти ще живий!

Замість відповісти апарат ще десять годин поспіль вибухав гарячковими нападами й від-клацав шість розділів "Утечі від демонів".

– Сьогодні вже півтора місяця, Боултоне, цілих півтора місяця, як Том полетів на Марс та на астероїди. Дивіться, ось рукописи. Десять тисяч слів на день, він не дає собі перепочити, не знаю, коли спить, чи встигає поїсти, та це мені байдуже, і йому теж, йому важливе одне – дописати, адже він знає, що час не жде.

– Неймовірно, – проказав Боултон. – Наші реле не витримали, енергія впала. Ми виготовили для головного каналу нові реле, які забезпечують

надійність Елементу Часу, але ж на це пішло три дні, а Вулф таки протримався! Певне, це залежить ще й від його особистості, тут діє щось таке, чого ми не передбачили. А Вулф таки живе тут, у нашому часі, і, виявляється, Минулому не так уже й легко його повернути. Час не такий піддатливий, як [345] ми вважали. Ми неправильно порівняли. Час не гума. Він скоріше подібний до дифузії — взаємопроникнення рідких шарів. Минуле ніби просочується в Сучасне... Та однаково доведеться відіслати його назад, ми не можемо залишити його тут: у Минулому утвориться порожнеча, все зсунеться й переплутається. По суті, його зараз тримає у нас тільки одне – він сам, його пристрасть, його праця. Дописавши книжку, він щезне з нашого часу так само природно, як виливається вода зі склянки. – Чхати я хотів, що, як і до чого, – відказав Філд. – Я знаю одне: Том закінчує свою книжку! В нього лишився той самий талант і натхнення, і є ще щось, щось нове, він шукає цінностей, які вагоміші за Простір і Час. Він написав психологічний етюд про жінку, яка залишається на Землі, коли відважні космонавти вирушають у Невідоме, – це написано чудово, правдиво й тонко. Том назвав цей етюд "День ракети", він змалював лише один день з життя звичайнісінької провінціалки, вона живе в своєму домі, як жили її прабабки, виховує дітей... небувалий розквіт науки, грім космічних ракет, – а її життя майже таке саме, як і в жінок кам'яного віку. Том правдиво, ретельно й зворушливо змалював її поривання й розчарування. Або ось рукопис, називається "Індіанці", тут він пише про марсіан: вони – індіанці космосу, їх вигнали й винищили, як за давніх часів індіанські племена: че-років, ірокезів, чорноногих. Випийте, Боултоне, випийте!

Наприкінці другого місяця Том Вулф повернувся на Землю

Він повернувся в полум'ї, як у полум'ї [346] вилітав, ходою велета перетнув космос і ввійшов у дім Генрі Уільяма Філда, до бібліотеки, де на підлозі громадилися купи жовтого паперу, списаного олівцем чи вкритого друкованими рядками: ці купи треба було розділити на шість частин, вони складали шедевр, створений неймовірно швидко ціною надлюдськи впертої праці і в постійному розумінні того, що хвилини минають невблаганно.

Том Вулф повернувся на Землю, він стояв у бібліотеці Генрі Уільяма Філда і дивився на громаддя, породжене його серцем і його рукою.

– Хочеш усе це прочитати, Томе? – спитав старий.

Але той похитав масивною головою, широкою долонею відкинув назад кучму темного волосся.

– Ні, – мовив, – боюся починати. Коли почну, заманеться взяти все це з собою. А мені ж не можна забрати це додому, чи не так?

– Не можна, Томе.

– А так хочеться...

– Нічого не вдієш, не можна. Того року ти не написав нового роману. Те, що написане тут, мусить і залишитися тут, а що написане там, мусить залишатися там. Нічого не можна змінити.

– Розумію. – Тяжко зітхнувши, Вулф сів у крісло. – Втомився я. Страшенно втомився. Важко все це було. Але й здорово! Котрий же сьогодні день?

– Шістдесятий,

– Останній!?

Старий кивнув, якусь хвилю обоє мовчали.

– Назад у тисяча дев'ятсот тридцять восьмий, на цвинтар, під камінь, – мовив Том [347] Вулф, заплющивши очі. – Не хочеться мені. Краще б мені не знати про це, жахно таке знати...

Голос йому урвався, він сховав обличчя в широкі долоні й заляк.

Двері прочинилися. Ввійшов Боултон зі склянкою в руці й став позаду крісла, в якому сидів Том Вулф.

– Що це у вас? – запитав старий Філд.

– Давно знищений вірус, – відповів Боултон.— Пневмонія. Дуже давня і вельми небезпечна хвороба. Коли пан Вульф прибув до нас, мені, звичайно, довелось його вилікувати, щоб він міг упоратися зі своєю роботою: маючи нашу сучасну техніку, це було дуже просто. Культуру мікроба я зберіг. Тепер, коли пан Вулф повертається, йому треба знову прищепити пневмонію.

– А якщо не прищепити? Том Вулф підвів голову.

– Якщо не прищепити, він одужає в тисяча дев'ятсот тридцять восьмому році.

Том Вулф підвівся.

– Тобто як? Одужаю, стану па ноги, там, у себе, і обдурю гробарів?

– Саме так.

Том Вулф утупився в склянку, рука конвульсивно здригнулась.

– А що, коли я знищу цей ваш вірус і не піддамся вам?

– Аж ніяк не можна. — А все-таки... якщо?

– Ви все зруйнуєте.

- Що - все?

- Зв'язок речей, перебіг подій, життя, всю систему того, що є й що було, ви зруйнуєте те, чого ми не маємо права змінити. Ви не можете [348] все це порушити. Вихід лише один: ви повинні вмерти, а я повинен про це подбати. Вулф подивився на двері.

- А якщо я втечу і повернусь без вашої допомоги?

- Машина Часу під наглядом. Ви не можете вийти з цього дому. Мені доведеться силоміць повернути вас сюди й зробити щеплення. Я передбачав, що під кінець будуть ускладнення, і зараз унизу наготові п'ять чоловік. Варто мені лише гукнути... самі бачите, це марна справа. Ну от, так краще. Отак.

Вулф позадкував, озирнувся, подивився на старого, в вікно, обвів очима простору кімнату.

- Пробачте мені. Так не хочеться помирати. Ох, як не хочеться!

Старий підійшов до нього, стис йому руку.

- А ти дивись на це так: тобі пощастило зробити нечуване - виграти у життя ще два місяці, ти написав ще одну книжку - останню, нову книжку! Подумай про це - і тобі стане легше.

- Спасибі вам за це, - поважно сказав Том Вулф. - Спасибі вам обом. Я готовий. - Він закачав рукав. - Робіть ваше щеплення.

І поки Боултон робив свою справу, Вулф вільною рукою взяв олівець і на першому аркуші першої частини рукопису написав два рядки, потім вів далі:

– В одній моїй давній книжці є таке місце,— він нахмутив чоло, пригадуючи: – "...про блукання вічні й про Землю. Хто володіє Землею? І для чого нам Земля? Щоб блукати нею? Чи для того нам Земля, щоб пе знати на ній супокою? Кожен, кому потрібна Земля, матиме її, залишиться на ній, знайде спокій на малому [350] клаптику й зостанеться в тісному її кутку навіки..."

Якусь хвилю він помовчав.

– Ось вона, моя остання книжка, – сказав перегодом і на чистому жовтому аркуші величезними чорними літерами, міцно натискаючи на олівець, написав: ТОМ АС ВУЛФ — ПРО БЛУКАННЯ ВІЧНІ Й ПРО ЗЕМЛЮ.

Він схопив купу списаних аркушів, на мить притис до грудей.

– Як би я хотів забрати оце все з собою. Ніби розлучаєшся з рідним сином!

Він відклав рукопис, ляснув по ньому долонею, нашвидку потис руку Філдові й подався до дверей; Боултон рушив слідом. На порозі Вулф зупинився, освітлений передвечірнім сонцем, величезний і величний.

– Прощайте! – вигукнув він. – Прощайте! Грюкнули двері. Том Вулф щез.

– Пане Вулф!

– Що?

– Ви нас так налякали, пане Вулф, ми вже думали, що ви щезли!

– Щез?

– Де це ви поділися?

– Де? Де подівся? – Його вели нічними коридорами, він покірливо йшов. – Ех, якби я й розповів вам, де... ви однаково не повірите.

– Ось ваше ліжко, даремно ви встали.

І він ліг на біле смертне ложе, від якого віяло ледь відчутними чистими пахощами ро-кованого йому скону, близького скону, що пах лікарнею; ледь він торкнувся цього ложа, як воно поглинуло його, огорнуло запахом лікарні і холодною крохмальною білизною.

– Марс, Марс, – шепотів велетень у нічній [351] тиші. – Моя краща, найкраща книжка, вона ще буде написана, буде надрукована, колись, через три століття...

Його дихання урвалося. Томас Вулф помер.

Минають роки, на могилі Томаса Вулфа знову й знов з'являються квіти. Здавалося б, нічого дивного, адже стільки людей приходять йому поклонитись. Але ці квіти з'являються щоночі. Ніби падають з неба. Величезні, кольору осіннього місяця, вони пломеніють, іскряться прохолодними видовженими пелюстками, вони ніби біле й голубе полум'я. А ледь повіє передранковий вітерець, вони обсипаються срібним дощем, білі іскри бризкають і тануть у повітрі. Минуло вже багато, багато літ відтоді, як помер Томас Вулф, а квіти з'являються знову й знов...